

KREATÍV ESZKÖZÖK AZ OKTATÁSBAN

BEVEZETÉS

„A »tudásintenzív«, tudásalapú gazdaságok és társadalmak esetében a versenyelőny kivívása, megtartása különösen fontos, így a felsőoktatás kulcsfontosságú a szakképzett munkaerő, a humán tőke fejlesztésében, a társadalmi mobilitás biztosításában. Mindezt a felsőoktatás is innovatív tevékenységével tudja támogatni” (SERES-BUSI – HEGEDŰS 2024: 50). Az innováció a szervezetek rendszerszintű teljesítménye (BRIDGSTOCK–DAWSON–HEARN 2011), de az innovációhoz fontos, hogy a szervezetben lévő egyének kreatívak legyenek (KOLNHOFER DERECSKEI – NAGY – ZOLTAY PAPRIKA 2017). Csíkszentmihályi Mihály (1997) a kreativitás meglétéhez három tényezőt tart fontosnak, az egyént, a kultúrát és azt a tartományt, amely támogatja a kreativitás létrejöttét. „A kreativitás egyre nagyobb hangsúlyt kap a globális fejlődéssel és a technológiai, tudományos, gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi változásokkal párhuzamosan. A kreatív képességet a változás mozgatórugójának tekintik, valamint a tudásalapú társadalommal és a kreatív gazdasággal való együttműködés és az ahhoz való hozzájárulás eszközeként”¹ (ROBYN 2013: 360). A tanulmány egy speciális oktatási portfólióval rendelkező intézmény – a Nemzeti Közzolgálati Egyetem – mintaértékű kezdeményezését, jó gyakorlatát mutatja be: a kezdeményezést a Kreatív Tanulás Program egy elemeként vezették be 2021-ben. A jó gyakorlat kiválóan kapcsolható a munkaerőpiaci kihívásokra adott felsőoktatási reakciók, változtatási törekvések sorába.

¹ A szerzők fordítása.

KREATÍV TANULÁS?

A kezdeményezés a Kreatív Tanulás Program (a továbbiakban: KTP) részeként indult el 2021-ben, és minden évben meghirdették az elmúlt esztendőkből. A jó gyakorlat egy pályázati forma, amelynek során a tanszékek egy előre meghatározott és meghirdetett kritériumrendszer alapján mutatják be tanszéki innovatív, kreatív megoldásaikat. A nyertes tanszékek pedig az Innovatív Tanszék Díj odaítélését követő évben workshopok keretében osztják meg jó gyakorlataikat az Egyetem oktatóival. A díj bevezetése több szempontból hasznosul az Egyetem oktatási gyakorlatában. A tanszék számára lehetőséget biztosít a jó gyakorlatok bemutatására és megosztására a nyilvánosság bevonásával, és egyben támogatja is ezen tanszégeket a díjhoz kapcsolódó nyereményeken keresztül. A workshopok bekerülnek a KTP oktatásmódszertani fejlesztései közé, a közösségi tanulás lehetőségét ajánlva fel a többi egyetemi kolléga számára. A díj egyben a hallgatók felé is jelzi az adott tanszék elkötelezettségét a kreatív, interaktív oktatási módszerek alkalmazására, amely a tanszék innovativitás irányába történő elkötelezettségét is jól tükrözi. A KTP honlapján figyelemmel lehet kísérni az évről évre megtartott workshopokat és azok tartalmát.² A KTP-t az Egyetem 2020–2025 közötti időszakra szóló *Intézményfejlesztési Terve* kiemelt prioritásként kezelte, és pedagógiai paradigmaváltást célzott meg a program működtetésén keresztül. Figyelembe véve az NKE oktatási sajátosságait, különösnek tűnhet, hogy az intézmény oktatási/oktatásmódszertani³ paradigmaváltásában pont a kreativitás jelent meg. A kreativitás fogalmát sokan igyekeztek meghatározni, és nagyon különféleképpen tették ezt. Ennek eredményeképpen mára már számos definíció van érvényben. A leírások között azonban van egy olyan elem, amely számos meghatározásban megjelenik, ez pedig a következő: „A kreativitás az emberi személyiség azon jellege és állapota (diszpozíciója), melynek révén a tevékenység adott területén valamilyen új gondolatokon alapuló hasznos termék jön létre. A tevékenység produktumának vonatkozásában pedig szinte az összes szerző kreativitáskonceptiójában

² NKE 2021a.

³ A pedagógiai paradigmaváltás helyett ezt a kifejezést használjuk a KTP vonatkozásában, mert ez pontosabban leírja a tervezett változásokat.

előtérbe kerül az eredetiség, az újszerűség és az értékesség” (FODOR 2007: 1). Eredetiség, újszerűség, értékesség – a felsőoktatás innovatív jellegét jól lehet mérni ezeknek az elemeknek a meglétével. Ráadásul ezen hívószavak alkalmasak arra is, hogy kielégítő választ adjanak a nagyon gyorsan változó külső környezeti kihívásokra (BUDEVICI PUIU 2020; HORVÁTH 2016) és a megváltozott tanulási szokásokra.

„A kreativitás (alkotókészség/képesség) a személyiség egyedi tulajdonságainak, gondolati és cselekvési képességeinek sajátos összerendezettsége. Minden olyan mozzanat és tényező a személyiségen belül, amely lehetővé tesz valamilyen szintű alkotást, és emellett még a viselkedésben és magatartásban is megjelenik” (BAJNOK et al. 2021). Mi jellemzi a kreatív tanulást? Bátorság, kíváncsiság, kérdések feltevése, komplex tanulás, tanulási csatornák szabad és személyre szabott használata. Ez a szabadság és összetettség határozza meg az emberi tanulás azon időszakát is, amelyet a kutatások a leghatékonyabbnak tekintenek, vagyis a kisgyermekkorai tanulást. Az iskola elkezdése után a kreativitás kikerül a tanulók tevékenységei közül, nem rajzolnak, nem beszélgetnek szabadon, nem oldanak meg problémákat, nem kísérleteznek, mert a szigorú tantervi szabályok között ez nem lehetséges. Eredményesen tanulni pedig csak úgy lehet, ha a tanulás a tanuló pszichikus aktivitásának összehatásaként jelentkezik (VASS 2012). A tanulásra hagyományos értelemben passzív és reproduktív, az új értelmezés szerint pedig aktív és produktív tevékenységként tekinthetünk (BÁTHORY 2000). Csikszentmihályi (2008) a tanulás kulcselemei közé sorolja az érdeklődést, az élvezetet, az egyensúlyt, az örömteliséget és a tudás iránti vágyat (VASS 2012). A tanulásszervezés és módszertan felől nézve pedig azt mondhatjuk, hogy ezek meglétét akkor lehet biztosítani, ha a diákokat motiválttá tesszük, együttműködés és tudásmegosztás történik a tanulás során. Módszerként pedig behozunk olyan tevékenységeket, amelyek támogatják a kreativitást. Ezt erősíti meg az American Psychological Association 2015-ben publikált anyaga, *A tanítás és tanulás 20 legfontosabb alapelve*, amely az egyik ilyen alapelvnek tekinti a kreativitást, „amely elengedhetetlen a 21. századi információs társadalomban való boldoguláshoz” (APA 2015).

Robinson és Aronica (2018: 154–161) a kreatív iskolákról írt könyvükben a kreativitás fejlesztése érdekében javasolják, hogy a tanterveket

a kompetenciák mentén újra kell gondolni. Az oktatás során négy fő célt kell megvalósítani, amelyhez nyolc alapkompétenciát lehet társítani. Az eredményes tanulás fentiekben leírt körülményei között ezen alapkompétenciák fejlesztése valósul meg: kíváncsiság, kreativitás, kritikai gondolkodás, kommunikáció, kollaboráció, közösségvállalás, kiegyensúlyozottság, közösségi szellem. Az NKE-n nemcsak az alap- és a mesterképzési szakok tanterveiben, hanem a közigazgatási témájú továbbképzéseknél is meghatározó a kompetenciaalapúság, amely egyrészt világosan kijelöli a tananyagfejlesztés kereteit, másrészt mérhető fejlődést garantál. Az egyéni kompetenciamérés (önértékelés, illetve mérés) eredménye visszajelzést ad a tanulók, vagyis jelen esetben a tisztviselők szakterületi jártasságáról, sőt a folyamatos mérések segítségével a szervezeti kompetenciaszint is meghatározható, ami a munkáltatók számára kifejezetten hasznos (KIS–KLOTZ 2020: 209–210).

Fontos szerephez jut még a tanítás-tanulás folyamatában a tanulási környezet is, hiszen ezek jelentik a folyamat keretét, adják meg a támogatást a hallgató tanulásához, fejlődéséhez (KÁLMÁN–KOPP 2022). Az NKE közszolgálati továbbképzési rendszere – önfejlesztésre és közösségi tanulásra motiváló oktatásinformatikai felülete révén – ezen a területen élen jár (KRISTÓ–KLOTZ 2022: 437–438; KIS–KLOTZ 2020: 220). Ha megnézzük azt, hogy egy felsőoktatási intézmény hogyan hirdeti, népszerűsíti a szakjait, hogyan toborozza ehhez jövődő hallgatóit, akkor azt láthatjuk, hogy a toborzásnál nemcsak a szakmai tudás megszerzését és a jövőbeli elhelyezkedés lehetőségeit kommunikálják az intézmények, de mindazokat a lehetőségeket is, amelyek az egyetemi oktatás minőségét meghatározzák, vagyis a tanulási környezetet helyezik ezen kommunikáció középpontjába. A tanulási környezet mellett megjelenik a kreatív klíma meglétéhez szükséges tényezők biztosítása is (PÉTER–SZARKA – TÍMÁR – BALÁZS 2015), amely egyrészt az oktatás fizikai feltételeit, másrészt pedig ennek a kreatív klímának a jellemzőit tartalmazza. A hazai felsőoktatás-pedagógiai kutatások között is megjelenik a kreatív klíma kutatása. A kreatív klíma meglétét és ennek jellemzőit Péter-Szarka Szilvia és munkatársai kérdőívvel vizsgálták (PÉTER–SZARKA – TÍMÁR – BALÁZS 2015). A kérdőív az alábbi dimenziók vizsgálatára tért ki: kihívás, érdekesség a feladatokban, tevékenységekben; nyitottság megléte a tanulási környezet elemeiben;

működik-e, tapasztalható-e a sokféleségre és autonómiára történő bátorság; megjelenik-e a közösségi, csoportos gondolkodás szempontrendszere; és az adott közeget mennyire jellemzik a korlátok. Az NKE hallgatói körében készült kutatásról számol be Dominek Dalma és Ceglédi Szabolcs (2021), Hegedűs Judit és Seres-Busi Etelka pedig a tanóratervezés feladatához kapcsolva mutatják be a kreativitáshoz szükséges feltételek meglétét (SERES-BUSI – HEGEDŰS 2024).

A különböző tanulásmódszerek közül a kreatív tanulási paradigma jól illeszkedik a konstruktivista megközelítésbe, amely fontos szerepet tulajdonít a diákok tudásának és korábbi tapasztalatainak, ezt aktívan javasolja felhasználni a tanulás során. A tudás tehát nem készen kapott, a hangsúly annak konstruálására került – a tudásnak a létrehozása a tanulási folyamatban benne lévők aktivitásán és társas működésén is múlik. Az új információt az előzetes tapasztalatokon keresztül szűrik át, értelmezik újra (EINHORN 2015; NAHALKA 2002). Nem gondolhatjuk azonban azt, hogy az oktatónak ebben a folyamatban nincs feladata, felelőssége. Az oktató szerepe már nemcsak a tudásátadás, hanem a teljes tanulási folyamatnak a monitorozása és támogatása is (FERENCZI 1998; VARGA 1998).

A kreatív tanulásnál megjelenik az autonómia, az együttműködés, a játékoskodás, a képzelőerő, a lehetőségekben való gondolkodás és a támogató környezet (SZETTELE 2020). Ezen elemek megfigyelhetők az Innovatív Tanszék Díj nyertes tanszékek pályázataiban és az azokhoz kapcsolódó jó gyakorlatokat bemutató workshopokon. A workshopok megtartásában a nyertes tanszékek szabadságot kaptak abban, hogy hány órában és milyen témában hirdetik meg ezeket az alkalmakat.

A KREATÍV JÓ GYAKORLATOK VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZERTANA

Az alábbiakban az Egyetem egy-egy karának (négykarú egyetem) egy-egy jó gyakorlatát mutatjuk be és elemezzük azonos szempontok szerint. A kutatásban a dokumentumelemzés módszerét használtuk, és azokból az anyagokból dolgoztunk, amelyek nyilvánosan megjelentek az adott

workshopról. A KTP-t egy konkrét változásmenedzsment-modellben értelmezve (KOTTER 1996) a nyilvánosság és a kommunikáció fontossága alapján tekintünk ezekre a dokumentumokra úgy, mint a változás szükséges lépéseire (KORPICS–BAJNOK 2023). A Kotter-modell szerint egy változási folyamatba a szervezet minden tagját be kell vonni, ezért nagyon fontos a jövőkép kommunikálása (4. lépés). A belső nyilvánosságot tájékoztatni kell a változásról, az ezekről való kommunikáció konferenciákon és workshopokon valósult meg. De a KTP honlapján is figyelemmel lehet kísérni az egész programot, annak célkitűzéseit, a programon dolgozó csapat munkáját. A külső nyilvánosság számára történő kommunikáció különböző hazai és nemzetközi konferenciákon való részvétellel aktualizálódik, ami azon túl, hogy az Egyetemen folyó oktatási munkát bemutatja, az Egyetem hazai és nemzetközi láthatóságát is növeli. A gyors eredmények bemutatásához szintén a belső és külső kommunikációs csatornákat lehet használni (6. lépés), ehhez a szakaszhoz nagyon sok eredményt tudott a program felmutatni. 2023 őszén a program megvalósításának bemutatásához két további kommunikációs csatorna társult, egy belső hírlevél, amelyet az Egyetem minden polgára számára a szorgalmi időszakban havi rendszerességgel olvashat, illetve a blogrovat, ahol programokról, workshopokról, de a program látókörébe kerülő módszertani kérdésekről is lehet tájékozódni. A program eredményességét elemző tanulmányok számára mind a honlap, mind a hírlevél, mind a blogrovat jó empirikus anyagot szolgáltat.

Az elemzés szempontrendszeréhez Sylvia Ashton és Rachel Stone (2021) *An A–Z of Creative Teaching in Higher Education* című könyvét használtuk. A két szerző az ábécé betűihez társítva mutatja be, milyen jellemzők és elvárások vannak a felsőoktatásban a kreatív oktatással kapcsolatban. Ebből a 25 szempontból választottunk ki ötöt, amelyek mentén a workshopok keretében bemutatott jó gyakorlatokat elemeztük. Az öt szempont kiválasztása az IFT-ben és az Innovatív Tanszék Díj kiírásában szereplő jellemzők alapján történt, ily módon mégsem tekinthető szubjektívnek, hiszen a szempontok kiválasztása a program célkitűzéseivel összevetve történt meg. Az oktatási stratégiában az Egyetem olyan pedagógiai paradigmaváltást célzott meg, amelynek révén a hallgatók oktatása hatékonyabbá válhat. A kreatív oktatáshoz szükséges, hogy az oktatás aktív (A mint *activ*) legyen, amelynek

során hallgatóközpontú tanulás valósul meg. Fontos szempont a kommunikáció (*C* mint *communication*), amelynek során azt vizsgáljuk, hogyan tud az oktató a hallgatóihoz kapcsolódni, milyen eszközöket, kérdéseket, feladatokat használ ennek megvalósításához. A tervezés is elengedhetetlen (*D* mint *design*), amelynek a tanulás minden elemére ki kell terjednie. A csoportokkal (*G* mint *group*) való foglalkozás is elengedhetetlen része a kreatív tanulásnak, itt az együttműködés valós és online terekben megvalósulását lehet vizsgálni. Ötödik elemként pedig az élményszerűség (*J* mint *joy*) szempontját vizsgáljuk, amely arra fókuszál, hogyan lehet megtalálni az örömet a tanításban és a tanulásban (1. táblázat).

2021-ben írta ki az Egyetem első ízben az Innovatív Tanszék Díj pályázatot. A pályázatra 18 pályamű érkezett, ami azt jelentette, hogy a pályázat első évében az Egyetem minden negyedik tanszéke pályázott. Hat tanszék nyerte el ebben az évben az Innovatív Tanszék díjat, további hat pedig különdíjat kapott. A díjazott tanszékek sajátossága, hogy nem a megszokott, hanem új oktatási módszertanok alkalmazásával (is) képezik hallgatóikat, fontos számukra a hallgatóknak nyújtott élmény, és a legtöbb esetben nagyon jó tehetséggondozó műhelyeket is működtetnek. Az Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karán két tanszék megosztva nyerte el a díjat, és ugyancsak két tanszék részesült különdíjban.

1. táblázat. A kreatív ABC kiválasztott betűi és értelmezésük

A kreatív ABC szerinti betű értelmezése	Jellemzői
A = activ	Hallgatóközpontú tanulás
C = communication	Az oktató kapcsolódása a hallgatókhoz, eszközhasználat, feladatok, kérdések
D = design	Tervezés, a tanulás minden elemére kiterjedően
G = group	A csoportokkal való foglalkozás, együttműködés valós és online terekben
J = joy	Öröm a tanításban és tanulásban

Forrás: a szerzők szerkesztése

A Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar két tanszéke kapott megosztott első díjat, és szintén két tanszék kapta megosztva a különdíjat. A Rendészettudományi Karon egy díjazott volt, a különdíjat itt is két tanszék nyerte el. A Víz tudományi Karon egy tanszék volt a díjazottak között.⁴ A Program különböző elemeiről és az eseményekről az Egyetem Kreatív Tanulás Program oldalán lehet tájékozódni. Az események nagy részéről a honlapra hír készül, illetve ott is lehet követni az események menetét. Az Innovatív Tanszék Díjat elnyert tanszékek workshopjairól készült leírást külön oldalon lehet olvasni.⁵ A workshopokról a tanszékek rövid leírást készítettek. A leírás szolgál alapul a vizsgálathoz, amelynek során azt néztük meg, hogy a kreatív ABC öt betűje szerinti kreatív oktatási kritérium megvan-e az adott tanszék workshopján. A kiválasztásnak két szempontja volt: az egyik, hogy minden karról legyen egy tanszék, a másik pedig, hogy a honlapon az adott workshopról a leírás tartalmazzon annyi adatot, hogy a workshop a kiválasztott szempontok alapján elemezhetővé váljon.

INNOVATÍV TANSZÉK DÍJAS ÉS KÜLÖNDÍJAS WORKSHOPOK

Szakmatörténeti kalandtúra

A workshop leírása:⁶

„A szakmatörténeti kirándulás egy, a hallgatók kíváncsiságára építő program, amelyet kettős céllal hoztunk létre. A kirándulás célja a pénzügyi hagyományok megismertetése, ápolása, az ehhez szükséges szakmai ismeretek elmélyítése. A program egyrészt illeszkedik az egyetemi tananyaghoz, a szakmatörténeti tantárgy mellett az adóztatás tantárgy keretében is foglalkozunk vám-, jövedék- és adózástörténettel. Másrészt egyfajta csapatépítő program is a hallgatók számára, amely javíthatja a hallgatók közötti kapcsolatépítést,

⁴ NKE 2021b.

⁵ NKE 2022.

⁶ NKE [é. n. c].

egybe gyúrhatja az esetlegesen széthúzó csapatot, javítja a személyközi interakciókat, a hallgatókat produktívabbá, koncentráltabbá, összehangoltabbá teheti, kiderülhetnek erősségeik, a csapatban betöltött szerepeik, illetve jutalmazza is a hallgatókat. A hallgatók a kiránduláson szakaszonként, tanári kíséret nélkül vesznek részt, de a tanszék oktatói végig figyelemmel kísérik a kirándulást, irányítják a hallgatókat. A tematikus út során egy közös téma mentén felsorakoztatott, különböző helyszínekre kalauzoljuk őket. Az egyes helyszínekre keresztrejtvények, fotórészletek, szépirodalmi idézetek stb. útján juthatnak el. A program a Ludovika Campus területéről indul, ahol az osztályfőnökök látják el az egyes csapatokat instrukciókkal, illetve itt kapják meg az első feladatot is, amelyet megoldva jutnak el az első helyszínre. A kirándulás állandó helyszínei közé tartozik többek között a Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeum, ahol a hallgatók nemcsak a Munkácsy utcai Schiffer-villa szecessziós épületét ismerhetik meg, de egyúttal a NAV muzeológus kollégáinak szakavatott irányításával kaphatnak képet a Vám- és Pénzügyőrség, illetve elődszervezetei történetéről, bepillantást nyerhetnek a magyar adózás történetébe, valamint megismerhetik a múltbéli és jelenkori pénzügyi intézményeket is. A workshop résztvevői nemcsak megismerhetik a program felépítését, de egy virtuális kirándulás során ízelítőt is kaphatnak a feladatokból, és átérezhetik a kirándulás hangulatát.”⁷

A szakmatörténi kalandtúra leírásából egyértelműen megállapítható, hogy a módszertan a választott öt kritériumnak megfelel, mégpedig nagyon erősen, hiszen minden egyes szemponthoz több elemet is lehetett társítani. Az aktivitás tisztán megjelenik, sőt a program kitalálása mögött ez az egyik legfontosabb szándék, hiszen a KTP pontosan az ilyen jellegű módszereket promotálja és díjazza. A kalandtúra szakmai programként játékos módszertan, de egyben alkalmas arra is, hogy felkeltse a hallgatók figyelmét az egyetemi tudásanyag iránt.

⁷ A workshop során az azon részt vevő oktatóknak a szakmatörténeti kirándulás menetét mutatták be virtuális kalandtúráként, vagyis a workshopon nem a tényleges kirándulást járták végig a jó gyakorlat iránt érdeklődők.

2. táblázat. Szakmatörténeti kalandtúra kreatív
kritériumoknak történő megfelelése

A kreatív ABC-nek való megfelelés	A workshop sajátossága az adott kritériumnál
A – aktivitás: hallgató- központú tanulás	• hallgatói kíváncsiság • a tudásanyag megszerzése és ellenőrzése • kalandtúra mint oktatási módszer • a cél az önálló tanulás megtapasztalása
C – kommunikáció: hallgatókhoz való kapcsolódás, eszközök, kérdések	• kódolás és dekódolás – rejtett információk az anyagban • a tudásanyag játékos formában történő kommunikálása • keresztrejtvény, fotórészlet, szépirodalmi idézetek • jól értelmezhető instrukciók • tanári felügyelet, szükség esetén segítség
D – tervezés: kurzus- és tanóratervezés	• egyetemi tananyaghoz illeszkedés – játékos elemek segítségével történő elsajátítás • a nap megtervezése (időkeretek, tudásanyag, játékos feladatok) • a szakma ismeretéhez szükséges helyszínek beépítése az útitervbe
G – csoportokkal való foglalkozás – kooperáció valós és online terekben	• csapatépítés • egyéni és csoportos munka • csapatkohézió • a társas kapcsolatok erősödése (szociális kompetenciák fejlesztése)
J – élmény, öröm a tanulásban	• kalandtúra, kirándulás, külső helyszín

Forrás: a szerzők szerkesztése

A program tehát egyfajta tudásellenőrzésként is értékelhető, hiszen ha hiányzik a szakmai tudásanyag, az egyik állomásról nem tudnak eljutni a hallgatók, így a kalandtúra nem lesz sikeres számukra. Az aktivitáson túl a programelem tehát a hallgatói motivációra is hatással van. Ugyancsak igazolt a megfelelés a kommunikáció meglétével, hiszen a tudásanyagot le kellett fordítani (kódolni) különböző feladványokba, amelyeknél fontos volt, hogy azok megfeleljenek a hallgatók tudásszintjének, ugyanakkor kellően izgalmasak is legyenek ahhoz, hogy felkeltsék a hallgatók érdeklődését. Fontos, hogy a játékos, kreatív tanulási módszerek is megjelenjenek

a felsőoktatásban (PAKSI-PETRÓ 2024), de az is lényeges, hogy ezek a tananyaghoz illeszkedjenek. Ezt a tervezéssel lehet megoldani, hiszen mindig a tanulási célnak kell a középpontban lennie. Erre nagy figyelmet fordítottak az oktatók a program megtervezése során. A naphoz pontos időtervet és feladattervet kellett készíteni, és mindvégig figyelemmel kellett lenni a szakmai ismeretekhez kapcsolódó elemek útitervbe illeszkedésére is. A feladat során fontos volt a csoportok együttműködése és a társas kapcsolatok működtetése (kommunikáció, kooperáció, konfliktuskezelés, empátia, vagyis a szociális kompetenciák fejlesztése is megtörtént), ugyanakkor szükség esetén az oktatók is rendelkezésre álltak. Vagyis végig biztosított volt a tanári felügyelet pontosan azért, hogy elakadás esetén segítséget tudjanak adni. A kalandtúra ebből a szempontból a megváltozott tanári szerepek megjelenésének is egy jó példája (FERENCZI 1998; VARGA 1998). A program során az élményszerűséget a különböző típusú feladatok biztosították, hiszen ezek különbözőek és játékosak voltak, mellette a kalandtúra fizikai helyváltoztatással is járt, és volt benne versengés is a különböző csoportok számára. Az élményszerűség értékeléséhez fontos lenne a hallgatói csoportok megkérdezése is, jelen esetben azonban csak magából a dokumentumból indulhattunk ki. Összességében megállapítható, hogy a program teljes mértékig megfelel a kreatív oktatás kiválasztott öt kritériumának és hogy méltán nyerte el a tanszék az Innovatív Tanszék díj különdíját. A kulturális és szabadidő-szervezésben az ehhez hasonló programok nagy népszerűségnek örvendenek, és ennek a piacnak egy jelentős szeletét alkotják. Az egyetemi oktatás egy kiváló innovatív példája (SERES-BUSI – HEGEDŰS 2024) a workshop.

*Cinemedukáció, avagy hogyan növelhető
a tudatosság filmek által*

A workshop leírása:

„A kiberbiztonság napjaink egyik legfontosabb, legizgalmasabb területe, életünk minden területére befolyással van. Ennek ellenére a kiberbiztonsággal kapcsolatos tudatosság rendkívül alacsony szinten mozog – nem

csak az átlag internetezők körében. Napjaink kiberfenyegetettségei szélesrértűek: bűnözők, terroristák, hacktivisták, idegen államok nemzetbiztonsági szolgálatai az internetet egy olyan térként használják, amely a nem kellően biztonság tudatos felhasználónak rendkívül veszélyessé tehetik, nem csupán az adatait, értékeit veszítheti el, de egzisztenciáját, egészségét, szélsőséges esetben életét is. Mindezekből következően az oktatásra kiemelt szerep hárul a digitális immunerősítés érdekében. Napjainkban azonban rendkívül nehéz megfogni a hallgatókat, hiszen az oktatóknak olyan nehézségekkel kell szembenézni, mint a hallgatóság esetleges demotivációja (»Csak egy kredit kell, hogy végezzek!«, »Kötelező itt lennem, mert...«) vagy apátiája (»Én nem vagyok fontos, biztonságban vagyok, így nem érdekel az egész!«), amelyek elől másodpercek alatt a telefonjukba temetkezhetnek, így az oktatáson elhangzottak nem érik el céljukat. Éppen ezért radikálisan új módszerek szükségesek az oktatásban, amellyel növelhető a hallgatók érdeklődése, illetve interaktív módon sajátíthatják el a tananyagot. Ennek egy ígéretes lehetősége az úgynevezett »cinemeducation« modell, amely során az aktuális témákat filmek segítségével beszéljük át a képzéseken. Az előadás egy ilyen kísérleti kurzus tapasztalatait dolgozza fel, ahol az aktuális kiberbiztonsági kockázatokat többek között a Black Mirror, Mr. Robot, Kardhal, Matrix, Különvélemény, Die Hard 4.0 és egyéb sorozatok, filmek segítségével kerültek megvitatásra.”⁸

A szakirodalomban is találunk rá példát, hogy az elvontabb elméleti tudást érdemes a gyakorlat felől megközelíteni, és ehhez jó módszer a művészetek – elsősorban a filmművészet – bevonása a tanításba (RÓNAY 2020).

A workshop tartalmának elemzéséből egyértelműen megállapítható, hogy a kiválasztott kreatív szempontoknak megfelel és minden szempontnál több olyan, a tanulást segítő, támogató elem megjelenik, amely lehetővé teszi a kreatív tanulást. Az aktivitás szempontjánál megállapítható, hogy a módszer képes a hallgatói motiváció felkeltésére, érdekessé, követhetővé és érthetővé teszi a fiataloktól távolabb álló tananyagot.

⁸ NKE [é. n. a].

3. táblázat. *Cinemedukáció, avagy hogyan növelhető a tudatosság filmek által*

A kreatív ABC-nek való megfelelés	A workshop sajátossága az adott kritériumnál
A – aktivitás: hallgatóközpontú tanulás	• a motiváció felkeltése • egy fontos tananyaghoz kapcsolódó téma érthetővé és izgalmassá tétele • interaktivitás a középpontban • aktuális témák médiareprezentációja
C – kommunikáció: hallgatókhoz való kapcsolódás, eszközök, kérdések	• a megfelelő kommunikációs csatorna megtalálása • médiaszövegek megtekintése és közös értelmezése
D – tervezés: kurzus- és tanóratervezés	• a hallgatói demotiváció érzékelése • a tananyag érdekessé tétele • izgalmas és hallgatóközpontú módszertan választása • megfelelő filmek – tananyaghoz történő kapcsolódás
G – csoportokkal való foglalkozás – kooperáció valós és online terekben	• beszélgetés • a filmes tapasztalat feldolgozása csoportmunkában
J – élmény, öröm a tanulásban	• filmélményeken keresztül tudáselemek beillesztése az oktatásba • az érdeklődés felkeltése • érthető és követhető anyag, ennek közös átbeszélése

Forrás: a szerzők szerkesztése

Az aktuális témák médiareprezentációja pedig arra is rámutat, hogy ezek a témák társadalmi szempontból fontosak, hiszen számos nagy költségvetésű film témaként is szolgálnak. A hallgatóktól távolabb álló témák így az ő látókörükbe hozhatók, hiszen a filmes nyelv a maga sajátosságaival segíti a megértést. Kommunikációs szempontból a legfontosabb a megfelelő kommunikációs csatorna (vizuális) megtalálása, kiválasztása és ennek oktatásba történő beillesztése. A hallgatói megértést és tanulást pedig erősen támogatja a filmeknek médiaszöveggé váló „olvasása” és megértése, hiszen ez egyrészt a tananyaghoz is kapcsolódást teremt, másrészt pedig olyan kompetenciák fejlesztésére is hatással van, amelyet a diákok a mindennapi életben és később a munkájuk során is kamatoztatni tudnak.

A tanóratervezés jelen esetben a megfelelő filmek kiválasztását és a kurzus tematikájába történő illesztését jelenti, ami a tantárgyi tematika és a filmek témájának összevetésében jelenik meg, illetve a tanulási cél is fontos szerepet játszik ebben. A workshop leírásában kevés információ található a csoportos munkákról, de feltételezhetően a filmek tartalmának és témáinak megbeszélése során a feldolgozás beszélgetéssel zajlott. A filmélmény önmagában biztosítja az élményszerűséget, ezen túl pedig képes arra is, hogy felkeltse a hallgatók érdeklődését a téma iránt, és növelje tudatosságukat egy-egy hasonló filmes téma értelmezése során. A filmek edukációs célú használata (ILYASOV et al. 2018; MAMA HIT 2020) segíti a diákokat egy-egy kevésbé népszerű, vagy nehezebben elsajátítható tananyag közelebb hozásában, megértésében. Nagyon jó választásnak bizonyult a módszer használata a korosztály tanulási szokásaihoz való alkalmazkodásban. A módszertan teljes mértékig illeszkedik a kreatív tanulás paradigmába.

A Területi Vízgazdálkodási Tanszék bemutatkozása

A workshop leírása:

„A Workshop célja a Víztudományi Kar Területi Vízgazdálkodási Tanszékének (TVGT) és az ott folyó szakmai oktatásnak a bemutatása. A tanszék az Építőmérnöki és Környezetmérnöki képzés területi vízgazdálkodáshoz kapcsolódó szakmai tárgyak oktatásáért, illetve szakirányú továbbképzések lebonyolításáért felel. A tanszék feladatainak általános ismertetését követően szeretnénk bemutatni a KTP program keretében tanult, a műszaki tudományok területére is adaptálható jó gyakorlatokat.”⁹

A workshop felépítése: a tanszék bemutatása; innovatív megoldások a tantermi órák keretében; hidraulikai csatorna bemutatása; nemzetközi kapcsolatok; a magyaregregyi vízgyűjtő bemutatása, a hallgatók bevonása a tanszék kutatási tevékenységébe; laborgyakorlatok és terepi mérések – dunai hajózás; kirándulás a vízimalomhoz.

⁹ NKE [é. n. d].

4. táblázat. A Vízgazdálkodási Tanszék bemutatkozása

A kreatív ABC-nek való megfelelés	A workshop sajátossága az adott kritériumnál
A – aktivitás: hallgatóköz-pontú tanulás	• gyakorlati, tapasztalati oktatás • modellek használata és kipróbálása az oktatásban • terepi mérések • laborgyakorlatok
C – kommunikáció: hallgatókhoz való kapcsolódás, eszközök, kérdések	• a hallgatók gyakorlat közben sajátítják el az ismereteket, fejlesztik készségeiket • kutatási projektekbe történő bevonás • terepgyakorlat – nem hallgatói szerepben, hanem munkatársi/asszisztensi szerepben való megjelenés
D – tervezés: kurzus- és tanóratervezés	• tanulási célhoz megfelelő gyakorlati eszköz rendelése • az elmélet és a gyakorlat arányának megfelelő kiválasztása • elméleti tudás gyakorlatban történő kipróbálása, tesztelése • a későbbi munkavégzés területeinek bevonása az oktatásba
G – csoportokkal való foglalkozás – kooperáció valós és online terekben	• kis csoportos munka az órákon • kis csoportos munka a gyakorlatokon • kutatói teamben való részvétel
J – élmény, öröm a tanulásban	• terepmunka – valódi munkavégzési helyszínek • tapasztalati tanulás – élményszerzés • terepi mérés – vízi élmények gyűjtése, beépítése a tanulási folyamatba

Forrás: a szerzők szerkesztése

Az Egyetem kihelyezett karán, Baján folyó víztudományi mérnöki képzés sajátosságainál fogva egyértelműen gyakorlati képzés (HÁBER et al. 2020). A kreatív szempontoknak az előzőekben bemutatott kurzusokhoz hasonlítva ugyanúgy megfelel, bár a szempontok részletezése itt sokkal inkább a teljes képzésre vonatkozik, mint egy programra vagy egy kurzusra. Ennek oka az is, hogy míg az előző két workshop esetén egy-egy kisebb programelemet, témát mutattak be az oktatók, itt egy teljes tanszék oktatási repertoárjába kapunk betekintést. Az aktivitást a gyakorlati, tapasztalati oktatás megléte adja meg, illetve az, hogy minden elméleti anyagot a diákok azonnal modellezve, a gyakorlatban is kipróbálnak. A terepi mérések és a laborgyakorlatok az elméleti tudás tesztelése mellett a gyakorlati készségfejlesztést is lehetővé

teszik. A gyakorlatokon a tanár nem előadja az anyagot, hanem elmagyarázza, bemutatja, szemlélteti, a kommunikáció a tanár felől indul, de a közös munkában ez interaktívvá válik. A terepgyakorlatok során a hallgatók saját szerepükből kilépve már munkatársi/asszisztensi szerepben dolgoznak, ami az itt zajló kommunikációt is meghatározza. A kutatási projektekbe való bevonás szintén inkább kollegiális, mint tanár-diák kommunikációt feltételez. A kurzustervezés a tanszékhöz tartozó tantárgyak, illetve szakok szintjén zajlik. A tervezés kiindulópontja itt is a tanulási cél és a szakmához szükséges szakmai ismeretek elméleti és gyakorlati elsajátítása, a tervezés ennek megvalósítását teszi lehetővé. A gyakorlatok során a diákok csoportokban dolgoznak, a közös munka eredménye teremti meg az alapot a haladáshoz és a tananyag elsajátításához. Az elméleti és gyakorlati tudás megszerzésén kívül a hallgatók szociális kompetenciái is fejlődnek. Ez nyomatékosan igaz a terepgyakorlatokra, ahol a tanárok és a diákok ugyanolyan körülmények között dolgoznak napokon keresztül a terepen, amely egyrészt a szakmába történő beillesztést is segíti, másrészt pedig erősíti a csoport tagjai közötti kohéziót. Az élményszerűség itt a modellek adta lehetőségeken keresztül, másrészt pedig a terepen való közös munkában jelenik meg. A tanszéken folyó oktatás egyértelműen az innovatív tevékenységek sorába illeszkedik. A szervezet (tanszék) innovativitását pedig támogatja és segíti az egyes oktatók kreativitása, amellyel hallgatóbaráttá, élményszerűvé teszik és ezáltal segítik a szakma elsajátítását (CSÍKSZENTMIHÁLYI 1997; KOLNHOFER DERECSKEI – NAGY – ZOLTAY PAPRIKA 2017; ROBYN 2013).

*Játékos-felfedező módszertanok a kritikai
és kreatív gondolkodás fejlesztésére*

A workshop leírása:

„A foglalkozás alapvetően a hadtörténelmi, vagy más események, döntési helyzetek és esettanulmányok feldolgozásának lehetőségeit, tantermi felhasználását mutatja be. Az általunk felvázolni kívánt ideális folyamatban a különböző kutatások és (adat) elemző eljárások alkalmazásával kinyert

információkat például a hadi- és komoly játékok segítségével a gyakorlatban azonnal le is teszteljük. Ez kombinálja a kritikai gondolkodásra épülő statikus (elemzés) és a kreativitást is felhasználó dinamikus (hadijáték) eszközöket, és lehetővé teszi egy komplex probléma többszintű, mélyebb megismerését a tanterem elhagyása nélkül, mégis gyakorlati foglalkozás során. A játékok alkalmazása és a játékalapú oktatás/tanulás egy innovatív módszertan, amely kiegészíti a már meglévő eljárásainkat, és új, kreatív keretet teremt a hallgatók hatékonyabb megragadására. A workshop menete is ez alapján az elv alapján épül föl: a strukturált elemző részt a játékos-kreatív követi.”¹⁰

A workshop célja, hogy a tananyagot (hadtörténeti vagy más kapcsolódó események, esetek) feldolgozó játékos-felfedező módszertant bemutassa és megossza az érdeklődőkkel.

5. táblázat. *Játékos-felfedező módszertanok
és a kreatív szempontoknak való megfelelés*

A kreatív ABC-nek való megfelelés	A workshop sajátossága az adott kritériumnál
A – aktivitás: hallgatóközpontú tanulás	• elmélet és gyakorlat kapcsolata • információk gyakorlati tesztelése
C – kommunikáció: hallgatókhoz való kapcsolódás, eszközök, kérdések	• a kritikai gondolkodás fejlesztése • játékos modellezés (információk kódolása, dekódolása, illusztráció, értelmezés) • problémamegoldás • hadijáték mint módszertan
D – tervezés: kurzus- és tanóratervezés	• a tanulási cél elérése játékos-felfedező módszertan segítségével • az elméleti és gyakorlati tananyag elsajátíttatása saját készítési eszközökkel • a strukturált elemzést követi a játékos-kreatív rész
G – csoportokkal való foglalkozás – kooperáció valós és online terekben	• kis csoportos feladatmegoldás • kooperativitás és kompetitivitás
J – élmény, öröm a tanulásban	• a strukturált játék mint módszertan az élmény alapja

Forrás: a szerzők szerkesztése

¹⁰ NKE [é. n. b].

A workshop alapvetően a különböző kutatások és elemző eljárások által kinyert információk játékos tesztelését mutatja be, főként hadijátékok adta lehetőségeken keresztül. A hallgatóközpontú tanulást az elmélet és gyakorlat összekapcsolása és az információk gyakorlati tesztelése biztosítja. A hallgatóknak meglévő tudásukat kell tesztelni és alkalmazni a játék adta kereteken belül. A kommunikációs szempont erősen érvényesül, hiszen információk kódolása és dekódolása a feladat, ahol kiemelt szerepet játszik az értelmezés, a döntési képesség fejlesztése és a szociális kompetenciák (konfliktuskezelés, együttműködés) működtetése. A módszertan kiválóan alkalmas a kritikai gondolkodás fejlesztésére, hiszen már az ismereteket sem készen kapják a hallgatók, hanem a meglévő információkat kell értelmezni és erre építve megoldásokat létrehozni. A kurzustervezés során a tanulási cél az elsajátítandó tananyag, ehhez társítanak az oktatók kreatív módszertant, a hadijátékot. A tervezéshez tartozik még az elmélet-gyakorlat arány megfelelő eltalálása: az oktátónak figyelemmel kell lenni arra, hogy a játék segítse és támogassa az elméleti anyag elsajátítását. A játék szervezése kis csoportokban történik, a kis csoportokon belül fontos az együttműködés megléte, ugyanakkor az egyes csoportokban egymással versengő helyzetben is vannak, így a feladatteljesítésen túl az *in-group*, *out-group* élményt is meg tudják élni (BERTA–KRISKÓ 2024; BERTA–KORPICS 2019). Az élmény és az öröm egyértelműen megvan a módszertannak köszönhetően, ezt a játék adta keretek teszik lehetővé. A játékos-felfedező módszertan teljes mértékig illeszkedik a kreatív paradigmába, illetve egy másik keretben vizsgálva (*4C model*) (KAUFMAN–BEGHETTO 2009; SUPENA–DARMUKI–HARIYADI 2021), annak minden elemének megfelel, és képes ezen kompetenciák hathatós fejlesztésére (HARANGI-TÓTH 2020).

KONKLÚZIÓ

A kiválasztott és vizsgált négy workshop mindegyike teljes mértékig megfelelt a kiválasztott öt kreatív szempontnak. Megállapítható, hogy mind a szervezeti-innovativitás (BRIDGSTOCK–DAWSON–HEARN 2011; SERES-BUSI–HEGEDŰS 2024), mind az egyéni, oktatói kreativitás (CSÍKSZENTMIHÁLYI 1997;

KOLNHOFER DERECSKEI – NAGY – ZOLTAY PAPRIKA 2017) megjelenik az Innovatív Tanszék Díj 2021-es nyertes, illetve különdíjas tanszékeinek workshopjai esetében. Ezen felül az Egyetem Kreatív Tanulás Programjába is jól illeszkednek ezek a módszertani újítások. Ezek a jó gyakorlatok abból a szempontból is mintaszerűek, hogy nem öncélúak, hanem minden esetben a tananyag elsajátítását támogatják, segítik. A tervezés szempontját éppen ezért emelték be a vizsgálatba, hogy ne csak a módszertan kreativitását lehessen vizsgálni, hanem azt is, hogy ezek a módszertanok mennyire támogatják a fontos tudáselemek átadását és hallgatói elsajátítását. A KTP egyik célkitűzése volt az egyéni tanulási utak támogatása, ami a vizsgált módszertanoknál a különböző tanulási csatornák alkalmazásával is jól teljesül (BLASKÓ–HAMP 2007), és nagymértékben támogatja ennek a generációnak az oktatását (APA 2015; ASHTON–STONE 2022; TARI 2011, EINHORN 2015; JENKINS–FORD–GREEN 2013; NAHALKA 2002; ROBINSON–ARONICA 2018; PÉTER-SZARKA – TÍMÁR – BALÁZS 2015).

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban bemutatott egy speciális magyar felsőoktatási intézmény intézményfejlesztési tervéhez kapcsolódó egyik programjának kreatív oktatási eszközök alkalmazását eredményező kezdeményezését. Az Egyetem harmadik éve hirdeti meg az Innovatív Tanszék Díjat, és kitünteti a szervezeti innovatív, egyéni kreatív, oktatói jó gyakorlatokat. A díj nemcsak a nyertes tanszékek és oktatók szempontjából hasznos, hiszen a díjazott tanszékek által megtartott workshopok minden egyetemi polgár számára elérhetők, és lehetőséget biztosítanak a tudásmegosztásra, egy-egy jó gyakorlat megismerésére.

A tanulmányban röviden kitértünk az innovativitás és kreativitás megkülönböztetésére, a kreativitás megközelítéseire, értelmezéseire és arra, hogy az Egyetem kreatív tanulást ösztönző programja mennyiben tekinthető válasznak a változó környezet adta kihívásokra. A workshopok vizsgálata a dokumentumelemzés módszertanával történt a felsőoktatási kreativitást leíró kreatív ABC kiválasztott szempontjainak történő megfelelés alapján. A bemutatott és vizsgált módszertanok, kreatív oktatást lehetővé tevő

eszközök tudományterülettől függetlenül megfelelnek a kreativitás kritériumainak, és teljes mértékig alkalmasak a felsőoktatásban jelenleg tanuló fiatalok megváltozott tanulási igényeinek a kielégítésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- APA (American Psychological Association) (2015): *Top 20 Principles from Psychology for PreK–12 Teaching and Learning*. Coalition for Psychology in Schools and Education. Online: www.apa.org/ed/schools/teaching-learning/top-twenty-principles.pdf
- ASHTON, Sylvia – STONE, Rachel (2021): *An A–Z of Creative Teaching in Higher Education*. Los Angeles – London – New Delhi: Sage Publications.
- BAJNOK Andrea et al. (2021): *Fogalomtár az oktatásszervezéshez*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- BÁTHORY Zoltán (2000): *Tanulók, iskolák – különbségek. Egy differenciális tanításelmélet vázlata*. Budapest: OKKER Oktatási Kiadó.
- BERTA Judit – KRISKÓ Edina (2024): Tréningmódszertan. In KÖRPICS Márta – MÉHES Tamás – DOMOKOS Klaudia (szerk.): *Módszertani kézikönyv a kreatív tanuláshoz*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 95–172.
- BERTA Judit – KÖRPICS Márta (2019): *Köszolgálati kompetenciafejlesztő tréner szakirányú továbbképzési szak. Együttműködés, csapatépítés*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- BLASKÓ Ágnes – HAMP Gábor (2007): *Írás 1.0*. Budapest: Typotex Kiadó.
- BRIDGSTOCK, Ruth – DAWSON, Shane – HEARN Greg (2011): Cultivating Innovation through Social Relationships: A Qualitative Study of Outstanding Australian Innovators in Science and Technology and the Creative Industries. In MESQUITA, Anabela (szerk.): *Technology for Creativity and Innovation: Tools, Techniques and Applications*. Hershey, PA: IGI Global, 104–120. Online: <https://doi.org/10.4018/978-1-60960-519-3.ch005>
- BUDEVICI PUȚU, Liliana (2020): The Necessity of Change and Development of the Higher Education Institution in the Age of Globalisation. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1), 350–356. Online: <https://doi.org/10.18662/rrem/218>
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (1997): *Flow. Az áramlat*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (2008): *Kreativitás. A flow és felfedezés, avagy a találékonyság pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- DOMINEK Dalma Lilla – CEGLÉDI Szabolcs (2021): Alkoss – a találékonyság pszichológiája! Kreativitás mint képességvizsgálat a Tóth-féle kreativitás becslő skála segítségével a Nemzeti Köszolgálati Egyetem hallgatóinak körében. *Magyar Pedagógia*, 121(4), 395–407. Online: <https://doi.org/10.17670/MPed.2021.4.395>

- EINHORN Ágnes (2015): *A pedagógiai modernizáció és az idegennyelv-tanítás*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- FERENCZI István (1998): A pedagógusszerep szükséges változásai. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(3), 9–16.
- HÁBER Hajnalka et al. (2020): A vízügyi ágazati továbbképzés kialakítása és működtetése I. *Védelem Tudomány a Katasztrófavédelem online szakmai, tudományos folyóirata*, 5(2), 137–150.
- HARANGI-TÓTH Zoltán (2020): Egy stratégiai szintű hadijáték előkészítésének és levezetésének tapasztalatai. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 148(5), 72–81. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.5.6>
- HORVÁTH, László (2016): Organizational Change in Higher Education. In VOPAVA, Jiri et al. (szerk.): *Proceedings of The 8th MAC 2016*. Prague: MAC Prague consulting, 217–226.
- ILYASOV, Dinaf et al. (2018): Using of Cinema Pedagogics Method to Overcome the Frustration of Teenagers. In CHOVA, L. Gómez et al. (szerk.): *EDULEARN18 Proceedings*. 10th International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma, Spain. 2–4 July, 2018. [H. n.]: IATED Academy, 3121–3129. Online: <https://doi.org/10.21125/edulearn.2018.0827>
- JENKINS, Henry – FORD, Sam – GREEN, Joshua (2013): *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. New York: New York University Press.
- KÁLMAŇ Orsolya – KOPP Erika (2022): A tanulási környezet. In FALUS Iván – SZÜCS Ida (szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 141–175.
- KAUFMAN, James C. – BEGHETTO, Ronald A. (2009): Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1–12. Online: <https://doi.org/10.1037/a0013688>
- KIS Norbert – KLOTZ Balázs (2020): A digitális oktatás új útjai a Nemzeti Közzszolgálati Egyetemen. In PARRAGH Bianka – KIS Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 207–224.
- KOLNHOFFER DERECSKEI, Anita – NAGY, Viktor – ZOLTAY PAPRIKA, Zita (2017): How Can Creative Workplaces Meet Creative Employess? *Central European Business Review*, 6(4), 3–19. Online: <https://doi.org/10.18267/j.cebr.187>
- KORPICS Márta Katalin – BAJNOK Andrea (2023): Változásmenedzsment a felsőoktatásban. Pedagógiai célú változások a Nemzeti Közzszolgálati Egyetemen. *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció*, 11(2), 7–19. Online: <https://doi.org/10.21549/NTNY.41.2023.2.1>
- KOTTER, John P. (1996): *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.
- KRISTÓ Katalin – KLOTZ Balázs (2022): A nagy tölgyfa asztal új hajtásokat hozott, avagy a közzszolgálati továbbképzés elmúlt tíz évének tíz fontos eredménye. In KOLTAY András – GELLÉR Balázs (szerk.): *Jó kormányzás és büntetőjog. Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 425–439.

- MAMAHIT, Henny Christine (2020): Cinema Education Method, Is It Work For Group Guidance And Counseling. *Journal of Counseling and Educational Technology*, 3 (2), 68–73. Online: <https://doi.org/10.32698/o1201>
- NAHALKA István (2002): *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben?* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- NKE [é. n. a]: *Cinemedukáció, avagy hogyan növelhető a tudatosság filmek által.* Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Cinemeduk%C3%A1ci%C3%B3.pdf
- NKE [é. n. b]: *Játékos-felfedező módszertanok a kritikai és kreatív gondolkodás fejlesztésére.* Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/J%C3%A1t%C3%A9kos%20felfedez%C5%91%20m%C3%B3dszertanok.pdf
- NKE [é. n. c]: *Szakmatörténeti Kalandtúra.* Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Szakmat%C3%B6rt%C3%A9neti%20Kalandt%C3%BAra.pdf
- NKE [é. n. d]: *VTK Területi Vizsgázóalkodási Tanszék Innovatív Tanszék Díj keretében megrendezett workshop.* Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/VTK%20Ter%C3%BCleti%20V%C3%ADzgazd%C3%A1lkod%C3%A1si%20Tansz%C3%A9k%20workshopja.pdf
- NKE (2021a): *Innovatív Tanszék Díj 2021.* Online: www.uni-nke.hu/oktatas/kreativ-tanulas-program/innovativ-tanszek-dij/2021-evi-palyazat
- NKE (2021b): *Újszerű módokon szólnak a hallgatókhoz.* Online: www.uni-nke.hu/hirek/2021/11/10/ujszeru-modokon-szolnak-a-hallgatokhoz
- NKE (2022): *Innovatív Tanszék Díjas workshopok.* Online: www.uni-nke.hu/oktatas/kreativ-tanulas-program/esemenyek/kepzesek-workshopok/innovativ-tanszek-dijas-workshopok
- PAKSI-PETRÓ Csilla (2024): *Kreativitás és innováció. Kreatív és innovatív módszerek és eszközök alkalmazása az oktatásban.* In KÖRPICS Márta – MÉHESES Tamás – DOMOKOS Klaudia (szerk.): *Módszertani kézikönyv a kreatív tanuláshoz.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 221–265.
- PÉTER-SZARKA Szilvia – TÍMÁR Tünde – BALÁZS Katalin (2014): *Az Iskolai Kreatív Klíma kérdőív.* *Alkalmazott Pszichológia*, 15 (2), 107–132. Online: <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2015.2.107>
- ROBINSON, Ken – ARONICA, Lou (2018): *Kreatív iskolák.* Budapest: HVG Kiadó.
- ROBYN, Philip (2013): *Cultivating Creative Ecologies: Creative Teaching and Teaching for Creativity.* In WYSE, P. Billot et al. (szerk.): *Research and Development in Higher Education: The Place of Learning and Teaching (Volume 36) – Refereed papers from the 36th HERDSA Annual International Conference.* Milperra: HERDSA, 360–369.
- RÓNAY, Zoltán (2020): *LEGAL CASE VS LEGAL TEXT: How to Teach Law in Teacher Training.* In MAFALDA, Carmo (szerk.): *Education Applications & Developments V. Advances in Education and Educational Trends Series.* Lisboa: InScience Press, 94–103.

- SERES-BUSI Etelka – HEGEDŰS Judit (2024): Pedagógiai tervezés és kreatív tanulás a felsőoktatásban. In KÖRPICS Márta – MÉHES Tamás – DOMOKOS Klaudia (szerk.): *Módszertani kézikönyv a kreatív tanuláshoz*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 49–74.
- SUPENA, Ilyas – DARMUKI, Agus – HARIYADI, Ahmad (2021): The Influence of 4C (Constructive, Critical, Creativity, Collaborative) Learning Model on Students' Learning Outcomes. *International Journal of Instruction*, 14(3), 873–892.
- SZETTELE Katinka (2020): Kreatív pedagógia. A kreativitás fejlesztésének oktatási koncepciója. *Új Pedagógiai Szemle*, 70(11–12), 58–82.
- TARI Annamária (2011): *Z generáció*. Budapest: Tericum Könyvkiadó.
- VARGA Miklósné (1998): A pedagógusszerepek alakulása napjainkban. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(7–8), 112–117.
- VASS Vilmos (2012): A kreatív iskola. *Anyanyelv-pedagógia*, 5(1). Online: www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=374